

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ
ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΜΟΣΧΟΠΟΛΕΩΣ
(17ος-18ος αι.)

Κατά τον αείμνηστο ιστορικό της Μοσχοπόλεως, Μητροπολίτη Ξάνθης Ιωακείμ Μαρτινιανό¹, η «πολιτεία» αυτή φέρεται να είχε από την κτίση της, στα μέσα περίπου του 14ου αιώνα, θεσμούς κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς, στους οποίους αυτός αποδίδει τη δόξα, την ανάπτυξη αλλά και την παρακμή της. Οι πηγές από τις οποίες άντλησε τις πληροφορίες του ο Μαρτινιανός δεν σώζονται σήμερα —καταστράφηκαν ή λανθάνουν—, εκτός από τον κώδικα της Ι. Μονής του Προδρόμου της Μοσχοπόλεως, τον οποίο ο ίδιος εξέδωσε². Όσοι άλλοι ερευνητές έγραψαν για την ιστορία της, είτε πριν είτε μετά τον Μαρτινιανό, παραθέτουν ελάχιστα αποσπάσματα από τους κώδικες των ναών και της Μονής του Προδρόμου και στηρίζονται στις αναμνήσεις τους, στις προφορικές μαρτυρίες συγχρόνων τους Μοσχοπολιτών ή στην προφορική παράδοση της οικογένειάς τους³. Οι πληροφορίες του Μαρτινιανού για την οργάνωση της πόλης πρέπει να θεωρούνται αξιόπιστες, διότι είναι ο μόνος, από όσους έγραψαν για την ιστορία της Μοσχοπόλεως, που διάβασε και κάνει αναφορά σχεδόν στο σύνολο των γραπτών πηγών της, δηλαδή στους κώδικες των ναών της —όσοι τουλάχιστον σώζονταν κατά το διάστημα που αυτός δηλώνει ότι τους μελέτησε⁴. Από τη μελέτη των κωδίκων αυτών, αλλά και λυτών εγγράφων που του εμπιστεύθηκαν να συμβουλευθεί απόγονοι διαφόρων παλαιών οικογενειών της Μοσχοπόλεως, ο Μαρτινιανός περιγράφει την κοινωνική οργάνωση και τη διοίκηση της πόλης από τον 17ο έως τα τέλη περίπου του 19ου αιώνα.

1. Ιωακ. Μαρτινιανού, Μητροπολίτου Ξάνθης, *Ἡ Μοσχόπολις, 1330-1930* (επιμ. Στιλπ. Κυριακίδου), Θεσσαλονίκη 1957 (φωτ. ανατ. 1996).

2. Του ιδίου, *Συμβολαί εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχόπολεως. Α΄. Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου κατὰ τὸν ἐν αὐτῇ Κώδικα, 1630-1875*, Ἀθήναι 1939.

3. Κ. Χ. Σκενδέρη, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχόπολεως*, Ἐν Ἀθήναις 1928². Εὐλ. Κουρίλα-Λαυριώτου, *Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα Ἀκαδημία αὐτῆς*, Ἐν Ἀθήναις 1934 [ανατύπωση ἀπὸ τῆς *Θεολογία*, τ. ΙΒ΄]. Θεόφρ. Γεωργιάδη, *Μοσχόπολις*, Ἀθήναι 1975. Στ. Μ. Γκατσοπούλου, *Μοσχόπολις*, Ἰωάννινα 1979.

4. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Συμβολαί*, σσ. 1, 15, 18-21, 80 σημ. 23, 85 σημ. 28, 120, 161, 166. Βλ. καὶ Κ. Χ. Σκενδέρη, *ό.π.*, σ. 12. Θεόφρ. Γεωργιάδη, *ό.π.*, σσ. 58-59, 65.

Η κοινωνική δομή

Ο Μαρτινιανός περιγράφει μια αυστηρή κοινωνική διαστρωμάτωση στη Μοσχόπολη, με κριτήρια ή την «έκπαλαι» οικογενειακή εγκατάσταση σε μια από τις τέσσερις πρώτες συνοικίες της, ή τον πλούτο, ή την επαγγελματική απασχόληση:

Στην *πρώτη τάξη* —την ανώτερη—, περιλαμβάνονταν: 1) οι «γηγενείς», δηλαδή οι απόγονοι των οικιστών των πρώτων συνοικιών, της Αγίας Παρασκευής, του Σάρτζα, του Ρούε και του Ήλιου· 2) οι μεγαλέμποροι —«πραγματευταί»—, που έμεναν στη Μοσχόπολη, όταν επέστρεφαν εκεί από τους τόπους της αποδημίας τους· 3) οι λόγιοι και οι καθόλου, *διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον θεωρούμενοι εὐπατρίδα*⁵. Αυτές οι τρεις κατηγορίες αποτελούσαν την αριστοκρατία και αξίωναν υποταγή και υπακοή από τους συμπολίτες τους, πράγμα που, κατά τον Μαρτινιανό, έδωσε αφορμή για έριδες και *διχονοίας έπαράτους*, οι οποίες υπήρξαν, κατά τη γνώμη του, μία από τις αιτίες της παρακμής της πόλης και προκάλεσαν, εν πολλοίς, την πρώτη της καταστροφή, όπως αφήνει ο συγγραφέας να εννοηθεί⁶.

Τη *δεύτερη τάξη* —που ήταν και η πολυαριθμότερη—, αποτελούσαν οι «μεγάλοι και μικροί εργοστασιάρχαι». Ήταν κυρίως οι έμποροι και αυτοί που ασχολούνταν με μεταποιητικά επαγγέλματα, οι τεχνίτες, οργανωμένοι όλοι σε συντεχνίες⁷.

Στην *τρίτη και τελευταία τάξη* υπάγονταν οι βοσκοί, οι αγωγιάτες, οι υλοτόμοι, οι μυλωνάδες, οι μικροκαλλιεργητές κλπ.⁸.

Από τις τρεις αυτές τάξεις, η μόνη που εμφανίζεται οργανωμένη, και μάλιστα αυστηρά, είναι η δεύτερη. Πράγματι, μαρτυρούνται οργανωμένες επαγγελματικές συσσωματώσεις, από τις οποίες δεκατέσσερις συντεχνίες μετείχαν στην πολιτική διοίκηση της Μοσχόπολεως⁹. Για την περίοδο της ακμής της πόλης αναφέρεται η ύπαρξη και λειτουργία συνολικά πενήντα συντεχνιών¹⁰, δεν υπάρχουν όμως πληροφορίες ή τεκμήρια για τη συμμετοχή περισσότερων στη διοίκηση της πόλης. Έτσι, οι δεκατέσσερις συντεχνίες που μετείχαν στην πολιτική διοίκηση της πόλης, προφανώς οι σημαντικότερες, ήταν εκείνες που αφορούσαν στη μεταλλοτεχνία (χρυσοχόοι, αργυροχόοι, χαλκιάδες, οπλοποιοί), στα συναφή με την ένδυση και την υπόδηση επαγγέλματα (ράφτες, τσαγγάρηδες), οι συντεχνίες των εμπόρων και των μπακάληδων, καθώς και εκείνες που αφορούσαν στην οικοδομή —των κτιστών, των βαφέων, των ξυλουργών. Η σύσταση της συντεχνίας γινόταν με τη μορφή εγγράφου συνυποσχετικού,

5. Το τι συνιστούσε, πράγματι, την έννοια του ευπατρίδη, κατά τη νοοτροπία της εποχής στον συγκεκριμένο τόπο, αποτελεί ένα μεγάλο θέμα, που δεν εμπίπτει στα πλαίσια αυτής της ανακοινώσεως. Κατά τον Μαρτινιανό φαίνεται να περιλαμβάνει αυτούς που είχαν ευεργετήσει ή τιμήσει την πόλη με κάποια πράξη τους.

6. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Η Μοσχόπολις*, σσ. 88-89.

7. *Ό.π.*, σσ. 89-90.

8. *Ό.π.*, σ. 90.

9. *Ό.π.*, σ. 89. Για τις επί μέρους συντεχνίες και τη δράση τους βλ. του ιδίου, *Συμβολαί*, σσ. 27, 48, 39-41, 49 στίχ. 319-324, 53 στίχ. 388, 391, 394-396, 65 σημ. 18, 80 σημ. 23, 84-85 σημ. 28, 94 στίχ. 794-795, 124, 126-128, 166· Κ. Χ. Σκενδέρη, *ό.π.*, σ. 11· Θεόδωρ. Γεωργιάδη, *ό.π.*, σσ. 14-16, 40.

10. Ευλ. Κουρίλα-Λαυριώτου, *ό.π.*, σ. 24 σημ. 6.

που περιείχε και τους κανόνες λειτουργίας της, το οποίο υπέγραφαν οι επαγγελματίες που μετείχαν σ' αυτήν. Παράδειγμα τέτοιου «καταστατικού» μοσχοπολίτικης συντεχνίας («ρουφέτιον των μπακάληδων») δημοσίευσε ο V. Papacostea¹¹. Η μορφή του συνυποσχετικού για τη σύσταση και τον κανονισμό λειτουργίας των συντεχνιών στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας πρέπει να ήταν συνήθης, από όσα γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, τουλάχιστον για τον χώρο του βορείου ελληνισμού¹². Η εσωτερική δομή και η ιεράρχηση των μελών σε κάθε επάγγελμα —συσσωματωμένο και μη— ήταν, σε γενικές γραμμές, παρόμοια: μαθητευόμενος (τσιράκι, κοπέλι), εργαζόμενος-τεχνίτης (κάλφας, φατούρος), εργοδότης (μάστορας, μπασκαλής).

Στη Μοσχόπολη, και σε άλλες μεγάλες χριστιανικές κοινότητες, η θέση στο επάγγελμα προσδιόριζε και την κοινωνική θέση, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του ατόμου μέσα στη συντεχνία, πιθανόν και στην κοινότητα. Οι μαθητευόμενοι, ως ανήλικοι, ήταν φυσικό να μη μετέχουν στη διοίκηση της συσσωματώσεως ή της κοινότητας. Οι τεχνίτες επίσης δεν φαίνεται να είχαν κάποια συμμετοχή στη διοίκηση της συντεχνίας. Δεν μπορούμε ίσως να αποκλείσουμε τη συμμετοχή στην πολιτική ζωή της συνοικίας ή της ενορίας όσων από αυτούς ήταν ενήλικοι. Η κοινωνική θέση όσων ανήκαν στις δύο άλλες τάξεις —στην πρώτη και στην τρίτη—, που δεν είχαν συγκεκριμένη οργάνωση, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους στη διοίκηση της πόλης προσδιορίζονταν εθιμικά, μέσα από άγραφους κανόνες και εθιμοτυπία τους οποίους διαμόρφωνε η συλλογική νοοτροπία και πρακτική, ειδικότερα των απανταχού βλαχοφώνων.

Ο Μαρτινιανός καταλογίζει στην πρώτη τάξη και στους «προέχοντας» της δεύτερης την παρακμή της Μοσχόπολεως, διότι έδωσαν το έναυσμα και το παράδειγμα της μεταναστεύσεως εγκαταλείποντας οικογενειακώς και οριστικά την πόλη, όταν άρχισαν οι ταραχές (1735), καθώς και μετά την πρώτη καταστροφή του 1769¹³. Έτσι, λέει, προς τα τέλη του 18ου και όλο τον 19ο αιώνα, η τρίτη τάξη, στην οποία εντάσσονταν όσοι έρχονταν να εγκατασταθούν στη Μοσχόπολη από άλλα χωριά της Ηπείρου και της Αλβανίας, συνήθως λόγω διωγμών του χριστιανικού πληθυσμού, υποκατέστησε σταδιακά τις δύο πρώτες¹⁴. Κατά τον Μαρτινιανό, η κύρια ειδοποιός διαφορά των τάξεων ήταν, κατά πρώτο λόγο, η ιδιότητα του «ἔκπαλαι γηγενούς», του «αυτόχθονος», του απογόνου, δηλαδή, των πατριών που είχαν ιδρύσει τη Μοσχόπολη, των «ἄρχηθεν» εγκατεστημένων σε αυτήν, σε σχέση με τους κατά καιρούς επήλυδες. Κατά δεύτερο λόγο, κριτήριο ήταν ο πλούτος και η μόρφωση, ενώ η χειρωνακτική γεωργο-

11. V. Papacostea, «Despre corporațiile moscopolene», *Revista Istorică Română* IX (1939), București 1940, 1-14 (= *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București 1983, σσ. 358-364).

12. Εκτός από την παραπάνω μελέτη του V. Papacostea, βλ. ενδεικτικά Μ. Καλλινδέρη, *Αι συντεχνίαι της Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1958· Δ.-Ε. Τσούγκα-Παπαστάθη, *Η ελληνική εμπορική Κομπανία του Συμπίου Τρανσυλβανίας. Οργάνωση και Δίκαιο*, Παράρτημα Α', Θεσσαλονίκη 1994, παντού.

13. Κατά τον πιο έγκυρο ιστορικό της Μοσχόπολεως, τον Ιωακείμ Μαρτινιανό, βάσει του κώδικα της Μονής Προδρόμου, δεν υπήρξε, κυριολεκτικά, καταστροφή της πόλης αλλά απλώς εγκατάλειψη «από τον φόβον των μπορτζιλήδων», *Συμβολαί*, σσ. 68 στίχ. 522-526, 72 σημ. 22 και 72-79 στίχ. 591-622, 94 σημ. 30, 158-159. Βλ. αντίθετη άποψη στον Κ. Χ. Σκενδέρη, *ό.π.*, σσ. 36 επ.

14. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Ἡ Μοσχόπολις*, σ. 90.

κτηνοτροφική εργασία κατέτασσε τους πολίτες στην τρίτη και κατώτερη τάξη¹⁵. Έτσι, οι δυνατότητες ανόδου στη δεύτερη ή στην πρώτη τάξη ήταν η άσκηση κάποιας τέχνης, η μόρφωση, ή η συγκέντρωση πλούτου. Η διαδικασία όμως για να μεταπηδήσει πολίτης της τρίτης τάξης στις δύο ανώτερες ήταν, κατά κανόνα και με τα δεδομένα της εποχής, μακρά: έπρεπε κάποιο παιδί να γίνει δεκτό ως μαθητευόμενος, να διακριθεί ως τεχνίτης, να συγκεντρώσει κεφάλαιο για να ανοίξει δικό του εργαστήριο ή μαγαζί και με τον τρόπο αυτό να συμμετάσχει στην αντίστοιχη συντεχνία: η διάκριση στα γράμματα ήταν ο άλλος τρόπος, όχι εύκολος ή αυτονόητος: τέλος, η κοινωνική άνοδος ήταν δυνατή με κάποιο συνοικέσιο, αν και πιστεύω ότι, ειδικά στη Μοσχόπολη, όπως και στις αστικές κοινότητες, ο γάμος κοινωνικά ανώτερου/ης με κατώτερο/ο θεωρούνταν μειωτικός για όλη την οικογένεια και για τον λόγο αυτό αποτελούσε την εξαίρεση. Το στοιχείο που κατέτασσε κάποιον στην ανώτερη τάξη ήταν γενικά η ιδιότητα του «έκπαλαι γηγενούς», διότι αυτό εμφανίζεται ως προέχον και για την εκλογή στο ανώτατο όργανο της πολιτικής διοικήσεως της Μοσχολόλεως, το «Ανώτατο Συμβούλιο» της πόλης¹⁶, όμως η ιδιότητα αυτή δεν αποτελούσε προϋπόθεση εκλογιμότητας για το Ανώτατο Συμβούλιο των συντεχνιών¹⁷.

Η πολιτική διοίκηση

Για την πολιτική διοίκηση της Μοσχολόλεως, ελλείπει δημοσιευμένων άμεσων πηγών —εκτός από τον Κώδικα της Ι. Μ. Προδρόμου και μερικά λυτά έγγραφα—, ο ερευνητής είναι υποχρεωμένος να στηριχθεί στις έμμεσες, και ιδιαίτερα στη μονογραφία του Ι. Μαρτινιανού για την ιστορία της, που βασίζεται στους κώδικες των εκκλησιών της, τους οποίους είχε μελετήσει και από τους οποίους είχε κρατήσει σημειώσεις για να συγγράψει το έργο του¹⁸. Από αυτό πληροφορούμαστε για το σύστημα της διοικήσεως της πόλης, αλλά και για τη σχέση της με —και το βαθμό εξαρτήσεως της από— τις οθωμανικές αρχές, τοπικές, περιφερειακές και κεντρικές. Από τις διάσπαρτες στο έργο του πληροφορίες, θα επιχειρήσουμε λοιπόν να περιγράψουμε α) πώς εντασσόταν η πόλη στο οθωμανικό διοικητικό σύστημα: β) ποιο ήταν και πώς λειτουργούσε το δικό της διοικητικό σύστημα.

Ι. Το οθωμανικό σύστημα διοικήσεως

Ο Ι. Μαρτινιανός μας πληροφορεί ότι, από την αρχή σχεδόν της οθωμανικής κατακτήσεως της περιοχής και μέχρι περίπου το 1650, η Μοσχόπολη υπαγόταν στη βαλιντέ σουλτάνα, τη βασιλομήτορα δηλαδή, *στενῶς και ἄρρηκτως συνδεδεμένη* με τον κεχαγιά της και την ίδια, *έχαιρε δε προνομίων*. Ως υπαγωγή ή «ἄρρηκτον» σύνδεση θα πρέπει ίσως να εννοήσουμε την υποχρέωση καταβολής κάποιας προσόδου —που προσδιοριζόταν κατ' αποκοπήν για την πόλη με αντάλλαγμα την προστασία από τις

15. Ιωαν. Μαρτινιανού, *Ἡ Μοσχόπολις*, σσ. 88-89.

16. *Ο.π.*, σ. 150.

17. *Ο.π.*, σ. 151.

18. Ιωαν. Μαρτινιανού, *Συμβολαί*, σσ. 96 επ., 99, 165-166.

τυχόν αυθαιρεσίες των τοπικών αρχών και το δικαίωμα απ' ευθείας αναφοράς στην Πύλη μέσω της βασιλομήτορος ή του σιλιχτάρη—, πρόσδοδος η οποία είχε εκχωρηθεί αρχικά στη βασιλομήτορα που την εισέπραττε μέσω του βοεβόδα ή κεχαγιά της. Από το 1650, περίπου, και μέχρι το 1772, ο Μαρτινιανός αναφέρει ότι η Μοσχόπολη υπαγόταν στον εκάστοτε σιλιχτάρη, δηλαδή «πρωτοσπαθάριο» ή «αυλάρχη», του σουλτάνου και, τελευταία, στον «κωνσταντινουπολίτην ζαΐμην», με την ίδια έννοια της καταβολής κατ' αποκοπήν προσόδου έναντι της παροχής προστασίας. Μνημονεύονται αορίστως και κάποια προνόμια, όπως η απαγόρευση εγκαταστάσεως Οθωμανών στην πόλη, αλλά δεν παρέχονται άλλα συγκεκριμένα στοιχεία. Το 1772 όμως, ο Μαρτινιανός αναφέρει ότι η Μοσχόπολη *ήγοράσθη από τον υιόν του έν Κορυτσά Μουσαΐ πασαΐ Φρασαρλή, Μεχμέτ πασαΐ*¹⁹, και στη συνέχεια, κατά διαστήματα, από τοπικούς τουρκαλβανούς μπέηδες, οι οποίοι καταδυνάστευαν την πόλη και προηγουμένως με την απαίτηση υπέρογκων τόκων, εξαναγκάζοντας τους άρχοντες να δανειζονται χρήματα από άλλους τουρκαλβανούς μπέηδες, ή και από τους ίδιους, για να εξοφλήσουν τα υπέρογκα χρέη²⁰. Αυτή η συσσώρευση χρεών οδήγησε τη Διοίκηση της πόλης να εκποιεί αφ' ενός, ιερά σκεύη και ακίνητα εκκλησιών της πόλης, καθώς και να συνάπτει δάνεια από την Ι. Μονή Προδρόμου, αφ' ετέρου δε, εργαστήρια και ακίνητα Μοσχοπολιτών που είχαν εγκαταλείψει την πόλη οριστικά για να εγκατασταθούν στην Κορυτσά, σε άλλα αστικά κέντρα της οθωμανικής και της αυστριακής αυτοκρατορίας ή στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες²¹. Η έννοια της «πωλήσεως» της Μοσχόπολεως από τον «έν Κωνσταντινουπόλει ζαΐμην», τον «ιδιοκτήτην», σε τρίτο, δημιουργεί πρόβλημα για το νομικό καθεστώς της πόλης μέσα στο οθωμανικό γαιοκτητικό, διοικητικό και δημοσιονομικό σύστημα, που δεν μπορεί όμως να λυθεί στα πλαίσια αυτής της μελέτης. Πάντως, για το προ του 1772 καθεστώς, ο Μαρτινιανός ισχυρίζεται ότι η Μοσχόπολη ήταν *αυτόνομος και αυτόδιοίκητος, διετέλει άμα εις σχέσεις έπισήμους κυρίως προς τον βοεβόδα της βασιλομήτορος* (και στη συνέχεια προς τον σιλιχτάρη και τον «κωνσταντινουπολίτη» ζαΐμη), *είτα δέ κατά δεύτερον λόγον προς τον δερβεντάτ-ναζιριή... του τόπου*²².

Σε ό,τι αφορά τις τοπικές οθωμανικές αρχές, η Μοσχόπολη υπαγόταν, «τυπικά», στον μπουτσελίμη της Κορυτσάς, στον μπεϊλέρ-μπεη της Ρούμελης (με έδρα το Μοναστήρι) και στον Βεζύρη του Βερατίου, που ήταν υπεύθυνος για την ασφάλεια της περιοχής —ιδιαίτερα των δημοσίων οδών και ορεινών διόδων— μέχρι την περιφέρεια Τρικάλων (ντερβεντάτ-ναζιρί)²³.

Στον ντερβεντάτ-ναζιρί υπαγόταν ο «ζαμπίτης» ή «μπουλούκμπασης» της Μοσχόπολεως, ο υπεύθυνος για την ασφάλεια της πόλης και της περιοχής της, με δύναμη τριακοσίων ανδρών υπό τις διαταγές του, ο οποίος ήταν αρμόδιος να κρίνει

19. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Η Μοσχόπολις*, σ. 185· του ίδιου, *Συμβολαί*, σ. 79 στ. 623-627 και σημ. 23.

20. Πρβλ. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Η Μοσχόπολις*, σσ. 187-189.

21. *Ό.π.*, σσ. 130 επ., 187-189· του ίδιου, *Συμβολαί*, σσ. 39-41 στ. 168-169.

22. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Η Μοσχόπολις*, σ. 86. Για τις φορολογικές υποχρεώσεις των κατοίκων βλ. ενδεικτικά σ. 85.

23. *Ό.π.*, σ. 81 επ.

ποινικές υποθέσεις των κατοίκων της πόλης και μισθοδοτούνταν από αυτήν, όπως γράφει ο Ι. Μαρτινιανός²⁴. Εκτός αυτών των διοικητικών αρχών, η Μοσχόπολη υπαγόταν στον ιεροδικαστή —καδή—, που είχε την έδρα του στην Κορυτσά. Ο Μαρτινιανός αναφέρει ότι, κατά παλαιό έθιμο, χορηγούνταν στον καδή της Κορυτσάς εφ' άπαξ χρηματικό ποσό, «ώς φιλοδώρημα»²⁵. Αυτό καταβαλλόταν, φυσικά, διότι οι Μοσχοπολίτες παρέκαμπταν τη δωσιδικία του, και, όπως θα δούμε παρακάτω, ανέπτυξαν το δικό τους δικαστικό σύστημα.

Πρέπει, τέλος, να αναφερθεί και ο «μπουμπασίρης τῶν ἐκκλησιῶν» —ο έκτακτος απεσταλμένος της Υψηλής Πύλης για τον έλεγχο της πιστής εφαρμογής των φιρμανιών που είχαν χορηγηθεί από τον σουλτάνο για την ανοικοδόμηση νέων ναών. Και αυτός, λέει ο Μαρτινιανός, «φιλοδωρούνταν» πάντοτε με σημαντικό χρηματικό ποσό²⁶.

II. Η πολιτική και διοικητική οργάνωση της Μοσχόπολεως

Στην οργάνωση αυτής της αμιγώς χριστιανικής αστικής κοινότητας διαπιστώνονται, σύμφωνα με τις πληροφορίες του Ι. Μαρτινιανού, δύο κυρίως περίοδοι: 1) αυτή που διαμορφώθηκε σταδιακά μέχρι το 1650 —και άρχισε ενδεχομένως μετά την οθωμανική κατάκτηση της περιοχής²⁷—, και 2) εκείνη που διαμορφώθηκε όταν η πόλη αναπτύχθηκε και ήκμασε (1650-1769)²⁸. Για την περίοδο της προοδευτικής παρακμής της —μετά την πρώτη «καταστροφή» της, το 1769—, μέχρι τον σχεδόν αφανισμό της, το 1919, δεν παρέχονται από τον Μαρτινιανό συγκεκριμένες πληροφορίες για την οργάνωση και λειτουργία της πόλης κατά τρόπο διαφορετικό από αυτόν που περιγράφει για τη δεύτερη περίοδο. Είμαστε επομένως υποχρεωμένοι να εικάσουμε ότι το σύστημα διοικήσεως διατηρήθηκε, σε γενικές γραμμές, και ότι έγιναν οι αναγκαίες προσαρμογές, σε σχέση κυρίως με την αριθμητική συρρίκνωση των κατοίκων και τις κοινωνικές ανακατατάξεις που έγιναν λόγω των μεταναστεύσεων²⁹.

1) Η πρώτη περίοδος (-1650)

Στην περίοδο αυτή, ο Μαρτινιανός χαρακτηρίζει το σύστημα διοικήσεως «αριστοκρατικόν», αναφέροντας ότι προσομοιάζει με εκείνο των κοινοτήτων Μετσόβου, Συρράκου και Καλαρρυτών, καθώς και *ἐν ὄλοις σχεδόν τοῖς τοιούτοις ὁμογλώττοις συγκροτήμασι*³⁰. Προηγουμένως, λέει, ήταν «δημοκρατικόν», δεν προσδιορίζει όμως ούτε την περίοδο ούτε τη σημασία που δίνει στον όρο «δημοκρατικόν». Πιστεύω ότι αναφέρεται σε κάποια πρώιμη περίοδο του συνοικισμού της Μοσχόπολεως, κατά την οποία δεν υπήρχαν μεταξύ των κατοίκων σημαντικές διαφοροποιήσεις οικονομικού

24. Ο.π., σσ. 151-152.

25. Ο.π., σ. 151.

26. Ο.π., σσ. 151-152.

27. Ο.π., σ. 87 επ.

28. Ο.π., σ. 150 επ.

29. Ο.π., σ. 128 επ.

30. Ο.π.

και κοινωνικού χαρακτήρα, όπου όλοι οι ενήλικοι άνδρες μετείχαν ισότιμα στα κοινά, ως εκλέκτορες και εκλόγιμοι.

A. Το Συμβούλιο των αρχόντων

Οι «*προύχοντες*» —ή πρόκριτοι— της πόλης εξέλεγαν συμβούλιο που αποτελούνταν από επτά μέλη, τα οποία προέρχονταν από την πρώτη κοινωνική τάξη. Το συμβούλιο εξέλεγε πρόεδρο —που λεγόταν «*γέρων*» ή «*πρωτόγερος*» ή «*πρώτος αρχων*»—, υπό την εποπτεία του οποίου υπάγονταν οι άλλοι έξι: ο «*έφορος των σχολείων*», ο «*φροντιστής των υδάτων*», ο «*εισπράκτωρ των φόρων*», ο «*αγορανόμος*», ο «*επίτροπος των εκκλησιών*» και ο «*εντεταλμένος την ασφάλειαν του τόπου*», έμμισθος και εξαρτώμενος από το «*τμήμα οδοφυλακών*», και τον ντερβεντάτ-ναζιρί του Βερατίου³¹.

Το γεγονός ότι εκλόγιμοι στο Συμβούλιο ήταν μόνον όσοι ανήκαν στην πρώτη τάξη και εκλέκτορες όσοι μπορούσαν να χαρακτηρισθούν στη συλλογική συνείδηση ως «*προύχοντες*» —μια και δεν υπήρχαν σαφή και αντικειμενικά κριτήρια για την ιδιότητα αυτή—, εξηγεί, νομίζω, τον χαρακτηρισμό του πολιτικού συστήματος της Μοσχοπόλεως από τον Μαρτινιανό ως «*αριστοκρατικού*», όπως και ήταν αναμφίβολα.

B. Η Επιτροπή των γερόντων

Υπό την εποπτεία του επταμελούς Συμβουλίου λειτουργούσε μία 4μελής ή 7μελής επιτροπή —«*σωματεϊόν*» κατά τον Μαρτινιανό, πράγμα που δείχνει ότι η λειτουργία του ήταν συλλογική—, *αποτελουμένη εκ τῶν συνετοτέρων γερόντων*. Δεν αναφέρεται αν η επιτροπή αυτή εκλεγόταν ή αν οριζόταν από το Συμβούλιο. Είχε δικαστική αρμοδιότητα για τις διαφορές που αναφύονταν μεταξύ των κατοίκων, κρίνοντας βάσει του τοπικού εθιμικού δικαίου (*τῶν πατροπαράδοτων συνηθειῶν καὶ διατυπώσεων*)³². Ο Μαρτινιανός υποστηρίζει ότι το σύστημα αυτό απονομής της δικαιοσύνης, υπό την αρχική του μορφή —*νομαδικὴν καὶ εἴτα διαιτητικὴν*—, διατηρήθηκε στα βασικά του σημεία και εξελίχθηκε, προσαρμοζόμενο στις μεταρρυθμίσεις και τους νεωτερισμούς που εισήχθησαν στην οθωμανική αυτοκρατορία, *διατρεφόμενον ἰδίως ὑπὸ τῆς ἰκμάδος τῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος*³³.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, για την πρώτη αυτή περίοδο, δεν αναφέρεται στο σύστημα αυτοδιοικήσεως της πόλης κάποια συμμετοχή των συντεχνιών, ούτε αν, και πόσες, υπήρχαν.

2) Η δεύτερη περίοδος (1650-1919)

Η οριοθέτηση της περιόδου αυτής είναι μάλλον ρευστή, ως προς την καταληκτική χρονολογία της (1919). Ο Μαρτινιανός διαβεβαιώνει, περιγράφοντας το διοικη-

31. Ο.π.

32. Ο.π., σ. 87.

33. Ο.π.

τικό σύστημα της Μοσχοπόλεως, ότι αυτό διατηρήθηκε μέχρι την τελευταία καταστροφή της, με διάφορες προσαρμογές στην εκάστοτε πραγματικότητα και τις μεταρρυθμίσεις του οθωμανικού διοικητικού συστήματος³⁴. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να δεχθούμε, με κάθε επιφύλαξη, τη διατήρηση όσων στοιχείων προσιδιάζουν ιδιαίτερα στην αριθμητική αυξομείωση του πληθυσμού της πόλης, καθώς και στην αναγκαστική προσαρμογή του συστήματος στους Γενικούς ή Εθνικούς Κανονισμούς, μετά το 1860.

Από το 1650 και μετά, το σύστημα διοικήσεως της Μοσχοπόλεως παγιώνεται, σταδιακά, με τα εξής όργανα:

A. Οι Άρχοντες ή Προεστοί

Η πόλη διαιρούνταν σε έξι μεγάλες συνοικίες ή μαχαλάδες: 1) του Σάρτζα ή της Μητροπόλεως ή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (της «Παναγίας»), στην οποία ήταν προσαρτημένη και η συνοικία της Αγ. Παρασκευής· 2) του Ρούε ή του Αγ. Νικολάου· 3) του Σκαμνελίκι ή Σκαμνελίτ ή του Αγ. Αθανασίου· 4) του Μετσοβίκι ή των Αγίων Μεγαλομαρτύρων Δημητρίου και Γεωργίου· 5) του Προφήτη Ηλία στην οποία ήταν προσαρτημένη και η συνοικία της Ποστενίκας· 6) του Ήλιου ή των Ταξιαρχών³⁵.

Σε κάθε μία από τις συνοικίες αυτές *διωρίζετο κατ' έτος*, γράφει ο Μαρτινιανός³⁶, ένας προεστός που αποκαλούνταν συνήθως άρχων. Δεν αναφέρει όμως από ποιον διοριζόταν. Σε άλλο όμως σημείο³⁷, μιλώντας για τη Συνέλευση αναφέρει ότι εξέλεγε νέους προεστούς, ή και τους ίδιους, μετά τον έλεγχο της διαχειρήσεως των απερχομένων. Αυτήν την τελευταία εκδοχή θεωρώ πιο έγκυρη, διότι από τον τρόπο που χρησιμοποιεί τον όρο «διωρίζετο» και την περιγραφή της εκλογής συνάγεται ότι εννοεί τον διορισμό με εκλογή. Προσόντα εκλογιμότητας ήταν να είναι «πολίτης» και να απολαύει *ἀμερίστου τῆς κοινῆς ὑπολήψεως, λόγω τε ἰκανότητος, παρελθόντος και καταγωγῆς*. Ο υποψήφιος άρχοντας για μια συνοικία έπρεπε φυσικά να είναι και κάτοικός της, από δε τα προσόντα εκλογιμότητας που αναφέρει ο Μαρτινιανός συνάγεται ότι έπρεπε να είναι «προύχοντας» ή «πρόκριτος», να ανήκει, δηλαδή, στην ανώτερη κοινωνική τάξη με ένα από τα κριτήρια με τα οποία αυτή οριοθετούνταν στη συλλογική συνείδηση της κοινότητας.

Ο άρχοντας μιας συνοικίας είχε γενικά τη διαχείριση των υποθέσεων της συνοικίας του και απέδιδε δημόσια λογαριασμό στη Συνέλευση, στο τέλος της ενιαύσιας θητείας του. Ο αριθμός των αρχόντων των συνοικιών αυξήθηκε με την ανάπτυξη της πόλης και τη συγκρότηση νέων συνοικιών, καθώς και με την εκλογή ενός δεύτερου προεστού, του κοτζάμπαση, επιφορτισμένου ειδικά με την είσπραξη των φόρων από τους «ναχιέδες» (φωτιές, δηλαδή τζάκια, οικογένειες) της κάθε συνοικίας³⁸. Η διαχείριση των υποθέσεων της συνοικίας περιελάμβανε τα παρακάτω καθήκοντα και αρμο-

34. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Συμβολαί*, σσ. 96 επ., 99 σημ. 32.

35. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Ἡ Μοσχόπολις*, σσ. 67-75, 150.

36. *Ο.π.*, σ. 150.

37. *Ο.π.*, σ. 154.

38. *Ο.π.*, σσ. 151, 154, 155.

διότητες του κάθε άρχοντα³⁹:

α) Ο άρχοντας εκπροσωπούσε, μόνος ή μαζί με έναν ή δύο προκρίτους, τη συνοικία του και ολόκληρη την κοινότητα της πόλης —συνήθως μαζί με άλλους άρχοντες—, ενώπιον των οθωμανικών αρχών για οποιαδήποτε υπόθεση της πόλης, της συνοικίας ή και απλού πολίτη.

β) Εισέπραττε ο ίδιος, ή διά του κοτζάμπαση, τους τακτικούς και εκτάκτους φόρους από κάθε οικογένεια της συνοικίας, ανάλογα με την οικονομική της ικανότητα.

γ) Προσδιόριζε σε κάθε οικογένεια της συνοικίας του το ποσό που της αναλογούσε από τις επιβαλλόμενες στην πόλη αγγαρείες, τροφοδοσίες, καταλύματα κλπ. για τις ανάγκες του οθωμανικού στρατού.

δ) Σε περιόδους οικονομικής δυσπραγίας της πόλης, συνήπτε δάνεια για λογαριασμό της συνοικίας του ή και της πόλης, για να αντιμετωπισθούν τα οικονομικά βάρη της κοινότητας, εφ' όσον δεν επαρκούσαν τα ήδη συγκεντρωθέντα ποσά. Τέτοια δάνεια συνάπτονταν επίσης για να εξυπηρετηθούν προηγούμενα που δεν είχαν εξοφληθεί, λόγω των υπέρογκων τόκων («μπορτζιλήδες»⁴⁰).

ε) Εκδίκαζε, «μετ' άλλων», τις διαφορές μεταξύ των κατοίκων της συνοικίας του που δεν ενέπιπταν στη δικαιοδία του Ανωτάτου Συμβουλίου των συντεχνιών, και εφόσον οι διάδικοι δεν ήταν έμποροι.

στ) Επέβαλλε πειθαρχικές ποινές («διοικητική τιμωρία» κατά τον Μαρτινιανό) στους κατοίκους της συνοικίας του, ακόμη και για πλημμελήματα και κακουργήματα.

B. Το Ανώτατο διοικητικό συμβούλιο της πόλης

Οι άρχοντες ή προεστοί των συνοικιών αποτελούσαν το ανώτατο Συμβούλιο της πόλης του οποίου την προεδρία ασκούσε ο «Μέγας Άρχων» ή «ναζίρης» ή «Ζουπάνος» ή «Αρχιζουπάνος». Στο αξίωμα αυτό η Συνέλευση εξέλεγε ένα τῶν μᾶλλον ἐγκρίτων πολιτῶν, ὅστις λόγω καταγωγῆς, μορφώσεως, ἐπιβολῆς, κύρους και τῶν λοιπῶν ἀπαραιτήτων πρὸς τοῦτο ἠθικῶν κεφαλαίων ἦν φύσει ἐνδεδειγμένος.... Η εκλογή του έπρεπε να ανακοινωθεί στον σιλιχτάρη, και διοριζόταν επίσημα με σουλτανικό φερμάνι, που εκδιδόταν μετά από εισήγηση της βαλιντέ-σουλτάνας —διά του κεχαγιά της— στην περίοδο που η Μοσχόπολη ήταν υπό την προστασία της, αργότερα δε με πρόταση του ίδιου του σιλιχτάρη ή του «κωνσταντινουπολίτη ζαΐμη»⁴¹. Η θητεία του Μεγάλου Άρχοντος οριζόταν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα περισσοτέρων ετών, φυσικά, μια και η διαδικασία εκδόσεως φερμανιού στην Κωνσταντινούπολη ήταν χρονοβόρα. Μπορούσε επίσης να είναι και ισόβια. Ελλείψει πληροφοριών, πρέπει να υποθέσουμε ότι η διάρκεια της θητείας του οριζόταν με την εκλογή του.

Εκτός από την προεδρία του Ανωτάτου Συμβουλίου και την άσκηση εποπτείας στο έργο των προεστών-μελών του, ο Μέγας Άρχων έχει ως καθήκον, όπως επισημαίνει ο Μαρτινιανός, να ασκεί δημόσια κριτική στους άρχοντες μετά τη λογοδοσία τους

39. Ο.π., σσ. 158-159.

40. Ο.π., σσ. 85, 172-173.

41. Ο.π., σσ. 150-151.

για την άσκηση της διαχειρίσεώς τους και εν γένει των καθηκόντων τους, στο τέλος της θητείας τους. Μόνος ή μαζί με μερικούς προκρίτους παρουσίαζε τους νέους άρχοντες, μετά την εκλογή τους, στον μουτεσελίμη της Κορυτσάς ή ακόμη και στον Βεζύρη του Βερατίου, *ὅπως τύχωσι τῆς εἰθισμένης τυπικῆς ἀναγνωρίσεως*⁴².

Τα μέλη του Ανωτάτου Συμβουλίου της πόλης μετείχαν στις συνελεύσεις του Βιλαετιού, όπου συζητούνταν οι γενικές υποθέσεις της επαρχίας με τους άρχοντες και προκρίτους των άλλων πόλεων, κωμοπόλεων και χωριών μαζί με τον μουτεσελίμη και τον καδή του τόπου. Εκεί συζητούσαν για την επιβολή και την κατανομή των φόρων στις πόλεις και τα χωριά ανάλογα με τον πληθυσμό τους, καθώς και για την εφαρμογή των διαταγών της κεντρικής οθωμανικής διοικήσεως⁴³.

Εκτός από τη γενική ονομασία «άρχοντες», στον κώδικα της Ι. Μονής του Τιμίου Προδρόμου αναφέρονται ο «Επίτροπος του Ορφανοδικείου» ή «Ορφανοδιοικητηρίου» (ορφανοτροφείου), ο Έφορος του Φροντιστηρίου (της «Ακαδημίας»)⁴⁴, και ο Επίτροπος της Ι. Μονής του Προδρόμου, ο οποίος εκλέγεται από τη Συνέλευση⁴⁵.

Γ. Το Ανώτατο Συμβούλιο των Συντεχνιών

Το όργανο αυτό αποτελούνταν από τους «επιστάτες» —έναν ή δύο (το 1731)⁴⁶— ή «συντεχνιάρχες», τους προέδρους, δηλαδή, των δεκατεσσάρων σημαντικότερων συντεχνιών της Μοσχολόεως. Όλες οι συντεχνίες διοικούνταν από συμβούλια που εκλέγονταν από τα μέλη τους —τους «μαΐστορες»—, με επικεφαλής τον «επιστάτη». Αυτός αντιπροσώπευε τη συντεχνία, για όλες τις υποθέσεις των μελών και της συντεχνίας, στα όργανα της πόλης και, ενδεχομένως, στις οθωμανικές αρχές⁴⁷. Τα συντεχνιακά συμβούλια εκτός από τις προφανείς διοικητικές, πειθαρχικές και αγορανομικές δικαιοδοσίες, είχαν και δικαστική αρμοδιότητα για επαγγελματικές ή άλλες διαφορές που ανέκυπταν μεταξύ των μελών τους, ενδεχομένως και μεταξύ των μελών τους και ξένων προς τη συντεχνία ή την πόλη, όταν φυσικά εναγόταν το μέλος της⁴⁸. Η οργάνωση αυτή *ύφίστατο κατά τὰ ἔκπαιλα ἔθιμα*, τα οποία είχαν διαμορφωθεί σταδιακά, από τις αρχές του 17ου αιώνα, ενώ την ίδια αυτή εποχή μαρτυρούνται «κατάστιχα» (βιβλία πρακτικών) των συντεχνιών σ' ένα από τα οποία καταχωρήθηκε, το 1711, το καταστατικό της συντεχνίας των «ραφτάδων»⁴⁹. Το Ανώτατο Συμβούλιο των συντεχνιών συνεδρίαζε ορισμένες ημέρες του μήνα ή της εβδομάδας, και, εκτός από την επίλυση διοικητικών και γενικών ζητημάτων των συντεχνιών, δίκαιζε ως εφετείο υποθέσεις των μελών μιας συντεχνίας επί των οποίων είχε αποφανθεί πρωτοδί-

42. *Ο.π.*, σ. 154.

43. *Ο.π.*, σ. 155.

44. Κ. Χ. Σκενδέρη, *ό.π.*, σσ. 17 (πρόκειται για τον κώδικα της Παναγίας, διότι στην έκδοση του κώδικα του Προδρόμου από τον Μαρτινιανό, *Συμβολαί*, δεν αναφέρεται τίποτε) και 19 (1750).

45. Κ. Χ. Σκενδέρη, *ό.π.*, σ. 20.

46. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Συμβολαί*, σ. 53, στ. 395-396.

47. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Ἡ Μοσχόπολις*, σ. 151.

48. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Συμβολαί*, σ. 15, όπου μνεία δικαστικών αποφάσεων συντεχνιακών συμβουλίων.

49. *Ο.π.*, σσ. 15, 80 σημ. 23, 84-85 σημ. 28, 166· Θ. Γεωργιάδη, *ό.π.*, σσ. 15-16.

κως κάποιο συντεχνιακό συμβούλιο⁵⁰. Αποφαινόταν επίσης «παρεμπιπτόντως» (όταν προσέφευγαν σε αυτό) για ποινές και *ιδιορρυθμούς υποθέσεις πολιτών*⁵¹, πλην των εμπόρων. Αυτοί επέλυαν τις ιδιωτικές διαφορές τους μεταξύ τους, με αιρετοκρισία, οι δε αιρετοί κριτές αποκαλούνταν «ταχμιντζήδες»⁵².

Πρέπει, τέλος, να τονισθεί ότι οι «επιστάται» ή «συντεχνιάρχαι» δεν ήταν ανεύθυνοι. Λογοδοτούσαν στο τέλος της ενιαύσιας θητείας τους στη συνέλευση των μελών της συντεχνίας τους.

Δ. Η Συνέλευση

Ελάχιστες πληροφορίες παρέχονται από τον Μαρτινιανό για τη σύνθεση και λειτουργία της Συνελεύσεως των κατοίκων της Μοσχοπόλεως. Η ύπαρξη και η λειτουργία της θεωρούνται αυτονόητες χωρίς ειδική αναφορά σε αυτές. Αναφέρει όμως ρητά ότι τηρούνταν *πρακτικά των συνελεύσεων*⁵³ και ότι υπήρχε *κώδικας, «κατάστιχον της χώρας»*, δηλαδή της πόλης, όπου καταγράφονταν αποφάσεις που μπορούσαν να τις διαβάσουν ή να τις ελέγξουν οι οθωμανικές αρχές για να διαπιστώσουν αν κάτι τους έθιγε, άμεσα ή έμμεσα⁵⁴. Επίσης, από έγγραφο «κοινή ομολογία απάντων» για την πώληση ακινήτων και εργαστηρίων Μοσχοπολιτών, που είχαν μεταναστεύσει και εγκατασταθεί οριστικά σε άλλες πόλεις, πληροφορούμαστε ότι η απόφαση για την εκποίηση λαμβανόταν προφανώς σε Συνέλευση των κατοίκων και καταχωρούνταν είτε στο «κατάστιχον της χώρας» είτε στον κώδικα κάποιας εκκλησίας ή της Ι. Μ. Προδρόμου, όπου δηλαδή γινόταν η Συνέλευση⁵⁵, που μπορούσε να συνέλθει και στο «κονάκι» κάποιου πλούσιου ή στο ύπαιθρο. Επίσης, ο ίδιος συγγραφέας αναφέρει ότι *...ὁ Μητροπολίτης Κορυτσάς ἠδύνατο νὰ προεδρεύη*

50. Ως δικαστήριο, το Ανώτατο Συμβούλιο των συντεχνιών ονομαζόταν και «ειρηνοδικεῖο», όπως επισημαίνει ο Κουρίλας, *ό.π.*, σ. 25.

51. Ως «ιδιορρυθμεις υποθέσεις πολιτών» πρέπει να εννοηθούν οι αστικής φύσης διαφορές, εκτός, ενδεχομένως, από εκείνες του οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου, που ανήκαν στη δικαιοδοσία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων (της Επισκοπής Γκόρρας και Μόκρας ή της Μητροπόλεως Κορυτσάς και Μοσχοπόλεως που είχε ως έδρα την Κορυτσά). Δεδομένου όμως ότι έκρινε και για «ποινές», ποινικές δηλαδή υποθέσεις, δεν αποκλείεται να έκρινε ως διαιτητικό δικαστήριο, με κοινή συμφωνία των διαδίκων για την υπαγωγή της διαφοράς στο Ανώτατο Συμβούλιο των συντεχνιών. Διαφορετικά, η ποινική υπόθεση θα έπρεπε να κριθεί από τον Μπουλούκμπαση ή τον Καδή σύμφωνα με το οθωμανικό ή το ισλαμικό δίκαιο αντίστοιχα. Βλ. Ευλ. Κουρίλα, *ό.π.* Θεωρητικά, αλλά και πρακτικά —λόγω των δύσβατων και επικίνδυνων δρόμων—, διαφορές οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου μπορούσαν επίσης να κριθούν από το Ανώτατο Συμβούλιο των συντεχνιών σε δεύτερο βαθμό με κοινή συμφωνία των διαδίκων για την υπαγωγή της διαφοράς σε αυτό. Πρβλ. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Συμβολαί*, σ. 140, πωλητήριο του 1719, όπου ο λόγος για «εσωτερικόν και εξωτερικόν κριτήριο», και «ομολογία» σσ. 132-133, από την οποία συνάγεται ότι προηγήθηκε δικαστική διανομή κληρονομίας: *...κατά το θέλημα του νόμου και των αρχόντων...*

52. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Η Μοσχοπόλις*, σ. 151. Με αιρετοκρισία επιλύονταν και οι διαφορές μεταξύ Μοσχοπολιτών εμπόρων και ξένων, όταν ο εναγόμενος ήταν Μοσχοπολίτης, κατά πάγια πρακτική της τάξης των εμπόρων σε όλη την Ευρώπη, μέχρι και τον 18ο αι., δηλαδή ίσχυε ο κανόνας της δωσιδικίας του εναγομένου.

53. Ιωακ. Μαρτινιανού, *Συμβολαί*, σσ. 15, 166 και 82, όπου αναφορά σε «γενική συνέλευση κληρικών και λαϊκών» της Μοσχοπόλεως.

54. *Ο.π.*, σ. 80 σημ. 23.

55. Βλ. τέτοιο παράδειγμα *ό.π.*, σσ. 186-187.

συνελεύσεων, δεδομένου ότι το έπραττε, μεταξύ των ετών 1719-1745, ο αρχιερατικός του επίτροπος, ο πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Γκόντου, αδελφός του Αρχιεπισκόπου Αχριδών Ιωάσαφ Γκόντου, που είχε το οφφίκιο του οικονόμου⁵⁶. Επίσης, σε εγγραφή του Κώδικα της Ι. Μ. Προδρόμου, με ημερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1668, καταχωρείται κοινή χρεωστική και πωλητική όμολογία που έδωσαν ...οί κληρικοί και οι γέροντες τής χώρας⁵⁷.

Στα παραπάνω στοιχεία πρέπει να συνεκτιμηθεί η σπουδαιότητα του μαχαλά —της συνοικίας—, ως διοικητικού πυρήνα⁵⁸ όχι μόνον της Μοσχοπόλεως αλλά και όλων των κοινοτήτων, αδιακρίτως του θρησκευτικού ή εθνικού τους χαρακτήρα. Έτσι, στη δεύτερη αυτή περίοδο της πολιτικής οργάνωσης της πόλης προκύπτει το ερώτημα αν υπήρχε κάποια αυτοτελής, στοιχειώδης έστω, οργάνωση της συνοικίας. Σε συνδυασμό λοιπόν με τα καθήκοντα των αρχόντων, πώς διαχειριζόταν ο κάθε άρχοντας τις υποθέσεις της συνοικίας του και ποιοι ήταν «οι άλλοι» μαζί με τους οποίους δικάζε τις διαφορές των κατοίκων της;

Από τις αρχές του 17ου αιώνα, με την αύξηση του πληθυσμού της Μοσχοπόλεως και τη συγκρότηση νέων ή την επέκταση των παλαιών συνοικιών, είναι φυσικό ότι το αρχικό επταμελές Συμβούλιο και η Επιτροπή γερόντων δεν επαρκούσαν για τις ανάγκες όλων των συνοικιών. Έτσι, νομίζω ότι βάσιμα μπορούμε να υποθέσουμε ότι σε κάθε συνοικία διατηρήθηκε το επταμελές Συμβούλιο —με τις επί μέρους αρμοδιότητές του—, εκλεγόμενο από τους «προκρίτους» της συνοικίας, καθώς και η 4μελής ή 7μελής Επιτροπή γερόντων, που οριζόταν από το Συμβούλιο ή εκλεγόταν από τους κατοίκους της συνοικίας. Τα μέλη αυτής της Επιτροπής «των συνετοτέρων γερόντων» πρέπει να ήταν ισόβια. Η υπόθεση αυτή στηρίζεται στον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης, βάσει των «πατροπαράδοτων συνθηθειών και διατυπώσεων», που προϋποθέτει μακρά θητεία και γνώση προηγουμένων αποφάσεων, ώστε να επιτυγχάνεται, κατά το δυνατόν, ομοιομορφία στις λύσεις που προκρίνονταν και με τον τρόπο αυτό ασφάλεια δικαίου, που θα εμπόδιζε την προσφυγή σε «εξωτερικά κριτήρια» —στην περίπτωση μας τόσο το εκκλησιαστικό δικαστήριο όσο και ο καδής στην Κορυτσά. Ο χαρακτήρας της Επιτροπής γερόντων ήταν διαιτητικός, γιατί ο παράλληλος θεσμός της αιρετοκρισίας στηριζόταν στην εκάστοτε επιλογή των κριτών από τους δίκους.

Η υπόθεση της διατήρησης στα πλαίσια της συνοικίας των αρχικών θεσμών της πρώτης περιόδου —του Συμβουλίου και της Επιτροπής—, επιρρωνύεται από την ονομασία των οργάνων που αναφέρονται από τον Μαρτινιανό και τους άλλους συγγραφείς: «Ανώτατον Συμβούλιον», για τις διοικητικές υποθέσεις, κατ' αναλογία προς το «Ανώτατον Συμβούλιον των συντεχνιών», άρα δευτεροβάθμιο όργανο σε σχέση με το πρωτοβάθμιο συνοικιακό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της κάθε συντεχνίας αντίστοιχα. Σε ό,τι αφορά στη διατήρηση της Επιτροπής γερόντων στο επίπεδο της συ-

56. Ο.π., σ. 63 σημ. 18.

57. Ο.π., σ. 40 στ. 191-192.

58. Ο.π., σσ. 39-41.

νοικίας, ο Μαρτινιανός ρητά αναφέρει ότι ο κάθε άρχοντας δίκαιε «μετ' άλλων» τις διαφορές των κατοίκων της συνοικίας του. Είναι λογικό να εικάσουμε ότι οι «άλλοι» ήταν η 4μελής ή 7μελής Επιτροπή της συνοικίας.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω και όσα αναφέρει ο Μαρτινιανός, σύμφωνα με τους κώδικες των εκκλησιών και τα διάφορα οικογενειακά αρχεία που μελέτησε, μπορούμε να προσδιορίσουμε, κατά προσέγγιση, τη σύνθεση της Συνελεύσεως των κατοίκων της Μοσχοπόλεως. Έτσι, αυτή θα πρέπει να περιελάμβανε:

α) Τον Μεγάλο Άρχοντα, τα επταμελή Συμβούλια των έξι συνοικιών και τρεις «Επιτρόπους» (Ορφανοδιοικητηρίου, Φροντιστηρίου και Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου).

β) Τις 4μελείς ή 7μελείς Επιτροπές γερόντων των συνοικιών.

γ) Τους προέδρους —«επιστάτες»— των δεκατεσσάρων κυρίων συντεχνιών.

δ) Κληρικούς, σε αριθμό προσδιοριστό, ή τουλάχιστον όσους είχαν εκκλησιαστικό οφφίκιο ή τους προϊσταμένους των ναών, που ήταν είκοσι τέσσερις, ακόμη δε, ενδεχομένως, τους ηγουμένους και μοναχούς των δύο μονών (Τιμίου Προδρόμου και Αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης)⁵⁹.

Ο συνολικός αριθμός των λαϊκών μελών της Συνελεύσεως μπορεί έτσι να υπολογισθεί για τις έξι συνοικίες με κατώτατο όριο τα 84 και ανώτατο τα 103 μέλη. Ανάλογα με τον όγκο των συγκεντρωμένων και τις καιρικές συνθήκες υποθέτω ότι θα επιλεγόταν και ο τόπος όπου διεξαγόταν η Συνέλευση.

Από τη σύντομη ανάλυση του διοικητικού συστήματος της Μοσχοπόλεως προβάλλει αβίαστα το συμπέρασμα ότι είχε πράγματι ολιγαρχικό —«αριστοκρατικό»— χαρακτήρα, διότι τόσο το εκλογικό δικαίωμα όσο και ο κύκλος των εκλογίμων περιορίζονταν σημαντικά βάσει κοινωνικών κριτηρίων. Η συντεχνιακή οργάνωση εμφανίζει δημοκρατικά χαρακτηριστικά, αναγκαστικά, όπως επίσης, ως ένα βαθμό, και το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης. Η τρίτη, εν τούτοις, τάξη απουσιάζει από τα κοινά και τις λειτουργίες της κοινότητας. Η ανάμιξη επίσης της Εκκλησίας στα κοινοτικά πράγματα εμφανίζεται από αναιμική έως ανύπαρκτη. Αντίθετα, πλείστα όσα φαινόμενα μαρτυρούν την ανάμιξη των Αρχών της κοινότητας στη διαχείριση και διοίκηση των εκκλησιαστικών πραγμάτων, και αυτής ακόμη της σταυροπηγιακής Ι. Μ. του Τιμίου Προδρόμου⁶⁰. Με όλα αυτά που σήμερα θεωρούνται μειονεκτήματα — και με όσα άλλα πλεονεκτήματα μπορούν να εντοπισθούν στο διοικητικό σύστημα και τη λειτουργία της—, η θρυλική πολιτεία κατόρθωσε να επιβιώσει, σχετικά αυτόνομη και αυτοτελής, μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, παρ' όλη την παρακμή της.

59. *Ο.π.*, *passim*.

60. *Ο.π.*, σ. 28 επ.

SUMMARY

Despina Tsourka-Papastathi

SOCIAL STRATIFICATION AND ADMINISTRATIVE ORGANISATION OF MOSCHOPOLIS

The administrative organisation is discussed with a joint consideration of the economic activity and social structure of Moschopolis. Where comparison is possible, there is a brief discussion of how these differ from or resemble certain aspects of the organisation of other Greek communities in the north.